

УДК 159.9.07

ЕЛЛІНА ПАНАСЕНКО

м. Слов'янськ

ellinapanasenko@mail.ru

ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ПРОВІДНИЙ ЕМІРИЧНИЙ МЕТОД НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлено теоретичні засади розроблення проблеми експерименту як емпіричного методу наукового дослідження в психології. Проаналізовано науковий доробок вітчизняних психологів, зокрема Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Леонтєєва, Б. Ломова, С. Максименка, В. Нікандрова, С. Рубінштейн, С. Рубінштейна. Спираючись на матеріали психологічних джерел, автор надає визначення поняттям «експеримент», «психологічний експеримент», «формульовальний експеримент». Зазначено, що експеримент є головним методом психологічного дослідження, оскільки передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення умов, в яких виявиться психологічний факт. Підкреслено перевагу експерименту, яка полягає у тому, що цей метод дозволяє найнадійніше вивчати психічні явища. Також у статті виокремлено головні особливості психологічного експерименту: ініціатива в появі певних психологічних фактів належить експериментаторові; можливість варіювання експериментатором умов виникнення і розвитку психічних явищ; строгий контроль і фіксація умов та процесу їх перебігу; ізоляція одних та акцентування інших чинників, які зумовлюють досліджувані феномени; можливість повторення умов експерименту, що підвищує надійність експерименту; варіювання умов експерименту.

Ключові слова: експеримент; психологічний експеримент; формульовальний експеримент; умови експерименту; надійність експерименту; типи експерименту.

Експеримент цілком справеливо вважається провідним методом науково-психологічного дослідження. Його специфіка якого полягає в тому, що в ньому продумано створюється штучна ситуація, у якій досліджувана властивість виявляється найкраще і її можна точніше і легше оцінити. Це головний метод психологічних досліджень, який передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення умов, в яких виявиться психологічний факт. Основна перевага експерименту полягає в тому, що він дозволяє надійніше, ніж всі інші методи, досліджувати певні психічні явища. Однак організувати і провести експерименти, що досліджують психіку, буває не так легко. Крім того, проведення психологічних експериментів потребує суворого дотримання етичних норм, щоб не зашкодити досліджуваному.

Різноманітним аспектам експерименту як наукового методу дослідження присвячено праці зарубіжних дослідників – Дж. Гласса, Р. Готтсданкера, Д. Кемпбелла, У. Кокрена, Дж. Стенлі та ін. Історичні традиції станов-

лення експерименту як емпіричного методу дослідження розкрито в роботах В. Бехтерева, О. Лазурського, М. Ланге, О. Нечаєва, І. Сікорського та ін. Основи теорії й практики психологічного експерименту розробляли Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтєєв, Б. Ломов, Т. Корнилова, С. Максименко, В. Нікандров, К. Рамуль, С. Рубінштейн та ін.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів проблеми психологічного експерименту як провідного емпіричного методу психологічного дослідження.

Здійснення експериментів у психології було започатковане ще в XVIII столітті. Як науковий напрям психології експериментальна психологія сформувалася в другій половині XIX століття. Вона ґрунтувалася на теоретичних засадах емпіричної психології та фактичних даних досліджень психофізіології органів чуття.

Представники експериментальної психології здебільшого вдавалися до емпіризму з його необізнаністю в питаннях філософії.

З розвитком психології відпала потреба виокремлювати експериментальну психологію як самостійний напрям психологічної науки, оскільки експериментальний метод став загально визнаним методом психологічного дослідження.

Ґрунтовне розроблення метод експерименту отримав у психології. У психологічній науці представлена багатозначність терміна «експеримент» та різноманітність підходів до його визначення. У психологічному словнику (за ред. О. Петровського та М. Ярошевського) експеримент визначено як один з основних (разом із спостереженням) методів наукового пізнання взагалі та психологічного дослідження зокрема, що характеризується активним втручанням дослідника в експериментальну ситуацію. Експериментатор здійснює планомірне маніпулювання однією або декількома змінними (чинниками) та реєстрацію супутніх змін у поведінці досліджуваного об'єкта. Правильно проведений експеримент дає змогу перевіряти гіпотези про причинно-наслідкові зв'язки [8, 457–458].

У «Большом толковом психологическом словаре» експеримент трактується як створення умов або процедур з метою перевірки будь-якої гіпотези [3, 501].

Науковці-психологи називають експеримент найбільш складним методом дослідження, найбільш трудомістким, водночас найбільш точним і корисним у пізнавальному значенні. Психологи-експериментатори П. Фресс і Ж. Піаже в праці «Экспериментальная психология» зазначали, що експериментальний метод – це «форма підходу розуму зі своєю логікою та своїми технічними вимогами. Він не терпить поспіху, але замість повільності та навіть певної громіздкості дарує радість упевненості, часткової, можливо, але остаточної» [11, 153].

Психологічний експеримент має певні особливості. Психологічний експеримент відрізняється від експерименту в інших науках, по-перше, об'єктом дослідження, яким є людина, по-друге, експеримент «дає можливість внутрішньому психічному явищу адекватно та однозначно проявитись у зовнішній поведінці, що доступна об'єктивному спостереженню» [7, 39].

Розробляючи проблеми психологічного експерименту, видатний науковець ХХ ст. С. Рубінштейн писав: «Основне завдання психологічного експерименту полягає в тому, щоб зробити доступними для об'єктивного зовнішнього спостереження суттєві особливості внутрішнього психологічного процесу. Для цього потрібно, варіюючи умови перебігу зовнішньої діяльності, знайти ситуацію, за якої зовнішній перебіг акту адекватно відображав би його внутрішній психологічний зміст. Завдання експериментального варіювання умов під час психологічного експерименту полягає насамперед у тому, щоб розкрити правильність одної єдиної психологічної інтерпретації дії або вчинку, виключивши можливість усіх інших» [9, 37].

Учений виокремив такі найбільш загальні характеристики експерименту як методу отримання наукових психологічних знань, що відрізняють його від спостереження: 1) в експерименті дослідник викликає певне явище, а не чекає, доки воно спонтанно проявиться; 2) експериментатор варіює, тобто змінює умови, за яких спостерігається досліджуване явище; 3) ізолюючи окремі умови (незалежні змінні), експериментатор виявляє роль окремих умов або їх комбінацій для виникнення того чи іншого явища і встановлює закономірні зв'язки у досліджуваному процесі; 4) в експерименті варіюються кількісні співвідношення окремих умов і отримуються кількісні результати, які підлягають математичному обробленню [9].

Серед психологів, у дослідженнях яких були розроблені основи експерименту як наукового методу, особливе місце належить Б. Ананьєву. Проаналізувавши сучасний стан психологічної науки, вчений визначив основні напрями її розвитку. У роботі «Психология и проблемы человекознания» він писав: «Постановка і розв'язання методологічних проблем психології мають ураховувати ці суттєві зміни в структурі сучасної науки: насамперед зростаюче збільшення суміжних для психології наук...» [1, 284]. Учений вивчав процеси взаємопроникнення методів наукового дослідження у різних галузях знань. «Процес «міграції» методів з однієї науки в сферу інших, – підкреслював науковець, – все більше

стосується й психології, що пояснюється не тільки загальною закономірністю зростаючої інтеграції наук, а й (...) специфічною зміною становища психології в системі наук...» [1, 286].

Б. Ананьєв наголошував на особливому значенні розроблення класифікації методів наукового психологічного дослідження. Вчений писав: «...потрібно мати хоча б орієнтовну класифікацію методів дослідження, які вже наявні у психології і взаємодія яких визначає структуру її методів. Не можна не зазначити, що цією попередньою умовою ми практично не володіємо, оскільки з усієї структури методів сучасної психології методологічному аналізу в такому напрямі піддавалися переважно експериментальні і математичні методи, значно меншою мірою – генетичні; всі інші методи сучасної психології залишаються поза увагою сучасної методології» [1, 282]. Б. Ананьєв виділив такі групи методів наукового психологічного дослідження: 1) організаційні (порівняльний, лонгітюдний, комплексний); 2) емпіричні (обсерваційні, експериментальні, психодіагностичні методи, праксіметричні та біографічні методи); 3) оброблення даних (кількісні та якісні методи аналізу); 4) інтерпретаційні методи (різні варіанти генетичного і структурного методів).

Отже, розроблена Б. Ананьєвим класифікація дала змогу представити систему методів, що відповідала вимогам сучасної психології. Надзвичайно важливим є сформульоване Б. Ананьєвим положення, згідно з яким методи є не тільки інструментом пізнання, а й становлять «гносеологічні об'єкти» для психології. Учений наголошував на необхідності здійснення психологічних досліджень безпосередньо самих методів, їхньої структури, можливостей тощо.

Відомий психолог досліджуваного періоду Б. Ломов зазначав, що експеримент є найважливішим методом дослідження в психології. До того ж деякі вчені, підкреслював науковець, вважають психологію суто експериментальною наукою. У різних психологічних дисциплінах використовуються різні типи експериментів, але дослідники найбільш інтенсивно розробляли і використовували на той час лабораторний експеримент. Це Б. Ломов пояснював тим, що

саме в лабораторному експерименті найбільшою мірою забезпечувалося управління «умовами і факторами ситуації, які визначають характер роботи випробовуваного, реєстрацію та вимірювання його дій, їх математичне оброблення» [5, 38]. Учений зауважував, що досить часто методи лабораторного експерименту застосовувалися у дослідженнях, які проводилися в умовах реальної діяльності людини. Завдяки цьому психологія збагачувалася новими цінними знаннями, а все те, що нею вже було накопичено, переглядалося і переоцінювалося.

За допомогою лабораторних психологічних експериментів дослідник отримував найсерйозніші і найцінніші результати. Але лабораторний експеримент, зазначав Б. Ломов, не можна вважати універсальним і єдиним надійним засобом пізнання психічного, оскільки не всі проблеми психології можуть досліджуватися в лабораторних умовах. Чим складнішим є досліджуване явище, тим обмеженіші можливості лабораторного експерименту. Багато з досліджень потребували використання інших типів експериментів. Особливо важливим у таких випадках є проведення природного експерименту.

Б. Ломов писав, що на сучасному етапі розвитку психології одне з найважливіших завдань полягає у тому, щоб розглянути розмаїття типів експериментів як єдину систему, «розкрити «роздільну здатність» і обмеження кожного з них, а також умови і можливості взаємопереходів між ними залежно від логіки дослідження. Отже, виникає необхідність розроблення теорії психологічного дослідження, зокрема теорії психологічного експерименту» [5, 42].

У праці «Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике» відома вчена-психолог ХХ ст. С. Рубінштейн вказувала на те, що експеримент у будь-якій науці відрізняється від спостереження тим, що «досліджуване явище спеціально створюється або викликається, а також тим, що воно багаторазово спостерігається і об'єктивно реєструється в умовах, котрі спеціально створюються та варіюються. Завдяки експерименту причина явища відділяється від умов, у яких воно розвивається, стають

відомими умови, що підсилюють, послаблюють або знижують це явище. Отже, стає можливим пізнання причин і закономірностей розвитку та зникнення явища, тобто його сутності. Завдяки експериментальному методу дослідник оволодіває явищем» [10, 16].

Вагомим внеском у розвиток теорії та практики психологічного експерименту є доробок В. Нікандрова. Учений розглядав експеримент як метод, при якому дослідник сам викликає явища, що цікавлять його, і змінює умови їх перебігу з метою встановлення причин виникнення цих явищ і закономірностей їх розвитку. На його думку, отримувані наукові факти можуть неодноразово відтворюватися завдяки керованості і суворому контролю умов, що дає змогу їх перевірити, а також накопичити кількісні дані, на основі яких можна робити висновок про типовість або випадковість явищ, що вивчаються.

Науковець виокремив такі головні особливості психологічного експерименту: ініціатива експериментатора в появі тих психологічних фактів, що його цікавлять; можливість варіювання умов виникнення і розвитку цих явищ; строгий контроль і фіксація умов та процесу їх перебігу; ізоляція одних та акцентування інших чинників, які зумовлюють досліджувані феномени, дає можливість виявити закономірності їх існування; можливість повторення умов експерименту забезпечує багаторазову перевірку отриманих даних та їх накопичення, що підвищує надійність експерименту; варіювання умов передбачає не лише наявність або відсутність будь-яких елементів експериментальної ситуації, але і їх кількісні зміни [7, 39–40].

У контексті нашого дослідження докладного аналізу потребують наукові розвідки психологів щодо формувального експерименту як методу дослідження зміни психіки дитини у процесі активного впливу дослідника на випробовуваного. Формувальний експеримент дає змогу не обмежуватися реєстрацією виявлених, а шляхом створення спеціальних ситуацій розкривати закономірності, механізми, динаміку, тенденції психічного розвитку, становлення особистості та визначати можливість оптимізації цього процесу. У психологічному словнику (за ред. О. Петровського та

М. Ярошевського) зазначено, що у психолого-педагогічних дослідженнях як синоніми формувального експерименту використовуються поняття: перетворювальний, творчий, виховуючий, генетико-моделюючий експеримент, метод активного формування психіки, психотерапевтичний експеримент тощо [8, 458].

Формувальний експеримент широко застосовується також у педагогіці, віковій та педагогічній психології. Значний внесок у його розроблення та використання зробили науковці-психологи Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Максименко та ін.

Фундатором методу формувального експерименту у вітчизняній психології вважають Л. Виготського [4]. Формувальний (експериментально-генетичний, генетико-моделюючий, навчальний, перетворювальний тощо) експеримент учений розумів як штучне відтворення (моделювання) процесу психічного розвитку особистості. Його мета полягає у вивченні умов і закономірностей виникнення психічних новоутворень. Експериментатор ставить завдання формування нової для випробовуваного здібності. Дослідник теоретично визначає і емпірично добирає необхідні методи, засоби, форми досягнення запланованого результату, прагнучи досягти передбачуваних показників сформованості. Експериментальна модель формувального експерименту пояснює прогрес і розкриває механізми якісних стрибків у розвитку певних психічних здібностей випробовуваних.

Реалізація стратегії експериментального генезису психічних здібностей представлена у наукових доробках П. Гальперіна (формування уваги у молодших школярів як дії внутрішнього контролю), Ю. Гіппенрейтера, О. Леонт'єва, О. Овчинникової (формування звуковисотної чутливості як особливої сенсорної здібності людини) та ін.

Значну увагу проблемам формувального експерименту приділяла Л. Божович. У праці «Личность и ее формирование в детском возрасте» вчена визначила сутність формувального експерименту в контексті дитячої психології як метод «вивчення особистості дитини в процесі її активного і цілеспрямованого виховання» [2, 129]. Велике значення для розвитку психології особистості і виховання мало

здійснене Л. Божович комплексне дослідження особистості школяра в умовах реального життя і діяльності в учнівському колективі. У цьому дослідженні застосовувалася розроблена в лабораторії Л. Божович методика формульованого експерименту, яка згодом стала широко впроваджуватися в практику психолого-педагогічних досліджень науковців усієї країни. Отже, Л. Божович як науковець-психолог, дослідник-експериментатор збагатила психологію радянських часів новими ідеями та методами психолого-педагогічного дослідження.

Відомий український психолог С. Максименко ґрунтовно і всебічно розробив теорію і практику психолого-педагогічного експерименту. Учений стверджував, що своїми досягненнями психологія, зокрема вікова та педагогічна, завдячує експериментальним методам дослідження. Науковий експеримент учений визначив як «об'єктивний інструмент пізнання об'єктивної дійсності. В експерименті здійснюється відтворення об'єктивних явищ у «чистому вигляді» і в потрібних досліднику умовах. У ході експерименту можливо також створювати нові штучні предмети вивчення, нові зв'язки та відношення, яких у природних умовах не існує» [6, 86].

Розвиваючи цю ідею, С. Максименко довів, що експеримент не є лише емпіричним дослідженням, оскільки в ньому особливу роль відіграють ідея, теорія, гіпотеза, наукове передбачення. «Експеримент, – писав учений, – виступає продовженням науково-теоретичної діяльності. Остання є органічною структурною одиницею здійснення експерименту. Результати експерименту стають дослідною основою загальнотеоретичних положень та формулювань. Експеримент є логічним продовженням теорії, без нього теорія не може одержати свого повноцінного наукового оформлення» [6, 87].

С. Максименко докладно обґрунтував відмінність експерименту від спостереження, зазначаючи, що основною функцією експерименту є створення нових предметів як зв'язків, співвідношень або відношення досліджуваного об'єкта та його перетворення за певних контрольованих умов.

Вчений глибоко конкретизував та розвинув метод формульованого психолого-психо-

логічного експерименту. Формульований експеримент, зазначав учений, – це «тип реального навчально-виховного процесу, експериментальність якого полягає у нетрадиційності... Формульований експеримент як метод вивчення психічного розвитку в навчанні є своєрідною організацією учбової діяльності учнів, при якій експериментально-педагогічний вплив спрямований на її основні структурні компоненти» [6, 112–113].

Формульований експеримент зумовлюється потребами шкільної практики та спрямований на вдосконалення і підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Його логіка побудови формується такими етапами: 1) констатувальний експеримент, який свідчить, що до початку спеціального навчання у навчально-виховному процесі немає або представлений не повною мірою «предмет дослідження»; 2) формульований експеримент, у ході якого дослідник здійснює функцію управління процесом формування виділених компонентів навчальної діяльності.

Значну увагу науковці-психологи приділяють проблемі типологізації психологічного експерименту. Залежно від завдань психологічного експерименту, характеру, напрямку дослідження та обсягу матеріалу, який охоплюється в ньому вчені виділяють різні типи експериментів: за умовами проведення – лабораторний, природний та комплексний; відповідно до мети дослідження – пошуковий, констатувальний, зондувальний, формульований, контрольний; залежно від структури об'єктів та явищ, що досліджуються – простий та складний; відповідно до обізнаності випробовуваних – закритий та відкритий; за характером взаємодії експериментальних засобів з об'єктом дослідження – реальний та уявний; за способом організації – прямий, паралельний і перехресний; експеримент, побудований за методом єдиної схожості або єдиної відмінності, та експеримент за методом супутніх змін; за типом моделей, що досліджуються в експерименті – мисленнєвий, ідеальний, безкінечний, реальний; залежно від величин, що контролюються – пасивний та активний; відповідно до кількості змінних, що досліджуються – однофакторний та багатфакторний; за масштабом проведення –

масовий, локальний експерименти та мікроексперимент.

Підсумовуючи результати пошуків у галузі психології вітчизняних науковців, зазначимо, що у психологічній літературі існує значне розмаїття поглядів, тлумачень категорії «експеримент». Науковці-психологи розглядали експеримент як один з основних методів наукового пізнання взагалі та психологічного дослідження зокрема, під час якого відбуваються планомірне маніпулювання одним або декількома експериментальними чинниками і реєстрація змін у психічному розвитку та поведінці випробовуваних. Отже, експеримент є важливим засобом перевірки знань узагалі і наукових теорій зокрема. Експеримент у психології, з одного боку, є важливим джерелом збору фактичного матеріалу, а з іншого – головним засобом перевірки гіпотези, правильності висновків дослідника та стимулом розумової діяльності науковця.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Борис Герасимович Ананьев. — М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. — 384 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович. — М. : Просвещение, 1968. — 464 с.
3. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. / сост. Ребер Артур (Penguin); пер. с англ. — М. : Вече, АСТ, 2000. — Т. 2 (П—Я) — 560 с.
4. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Лев Семенович Выготский. — М. : Изд-во АПН СССР, 1960. — 450 с.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Борис Федорович Ломов / отв. ред. Ю. М. Забродин, Е. В. Шорохова. — М. : Наука, 1984. — 444 с.
6. Максименко С. Д. Теория і практика психологопедагогічного дослідження / С. Д. Максименко. — К. : НДІ психології, 1990. — 239 с.
7. Никандров В. В. Наблюдение и эксперимент в психологии : учеб. пособие / Виктор Викторович Никандров. — СПб. : Речь, 2002. — 103 с.
8. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского ; сост. Л. А. Карпенко. — М. : Политиздат, 1990. — 494 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. — М. : Учпедгиз, 1946. — 704 с.
10. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике : (практическое руководство) / Сусанна Яковлевна Рубинштейн ; с предисл. проф. Д. Д. Федотова. — М. : Медицина, 1970. — 214 с.
11. Фресс П. Экспериментальная психология / П. Фресс, Ж. Пиаже. — М. : Прогресс, 1966. — Вып. 1—2. — 544 с.

ELLINA PANASENKO

Sloviansk

EXPERIMENT AS THE LEADING EMPIRICAL METHOD OF SCIENTIFIC RESEARCH IN PSYCHOLOGY: THE THEORETICAL ASPECT

The article presents theoretical bases of the development of the problem of experiment as an empirical method of scientific research in psychology. The scientific developments of psychologists have been analyzed, in particular, B. Ananiev, L. Bozhovich, L. Vygotsky, P. Galperin, A. Leontiev, B. Lomov, S. Maksimenko, V. Nikandrov, S. Rubinshtein. The author gives a definition of the concepts of «experiment», «psychological experiment», «formative experiment», based on the materials of psychological sources. It is noted that the experiment is the main method of psychological research, because it assumes active intervention of the researcher in the activity of the subject with the purpose of creating conditions in which the psychological fact turns out to be. The advantage of the experiment is emphasized, which consists in the fact that this method makes it possible to study more reliably mental phenomena. Also, the article highlights the main features of the psychological experiment: the initiative in the appearance of certain psychological facts belongs to the experimenter; the possibility of the experimenter varying the conditions for the emergence and development of psychic phenomena; strict control and fixation of conditions and the process of their flow; isolation of some and emphasis on other factors that determine the phenomena which was investigated; the possibility of repeating the experimental conditions, which increases the reliability of the experiment; variation of experimental conditions.

Particular attention is paid to the problem of formative experiment as a method of studying the changes in the child's mentality in the process of the researcher's active influence on the subject. The forming experiment allows us not to limit ourselves to recording psychic phenomena, but by creating special situations to reveal the patterns, mechanisms, dynamics, trends of mental development, the formation of the personality and determine the possibilities of optimizing this process. Its goal is to study the conditions and patterns of the emergence of mental neoplasms. The experimenter poses the task of forming a new ability. The researcher theoretically determines and empirically selects the necessary methods, means, forms of achieving

the planned result, trying to reach the expected indicators of formation. The experimental model of the forming experiment explains the progress and reveals the mechanisms of qualitative leaps in the development of certain mental abilities of the subjects.

Key words: experiment; psychological experiment; forming experiment; experimental conditions; reliability of the experiment; types of experiment.

ЭЛЛИНА ПАНАСЕНКО

г. Словянск

ЭКСПЕРИМЕНТ КАК ВЕДУЩИЙ ЭМПИРИЧЕСКИЙ МЕТОД НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В ПСИХОЛОГИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье представлены теоретические основы разработки проблемы эксперимента как эмпирического метода научного исследования в психологии. Проанализированы научные разработки отечественных психологов, в частности Б. Ананьева, Л. Божович, Л. Выготского, П. Гальперина, А. Леонтьева, Б. Ломова, С. Максименко, В. Никандрова, С. Рубинштейн, С. Рубинштейна. Опираясь на материалы психологических источников, автор дает определение понятиям «эксперимент», «психологический эксперимент», «формирующий эксперимент». Отмечено, что эксперимент является главным методом психологических исследований, поскольку предполагает активное вмешательство исследователя в деятельность испытуемого с целью создания условий, в которых окажется психологический факт. Подчеркнуто преимущество эксперимента, которое заключается в том, что этот метод позволяет надежнее изучать психические явища. Также в статье выделены основные особенности психологического эксперимента: инициатива в появлении определенных психологических фактов принадлежит экспериментатору; возможность варьирования экспериментатором условий возникновения и развития психических явлений; строгий контроль и фиксация условий и процесса их течения; изоляция одних и акцентирование на других факторах, обуславливающих исследуемые феномены; возможность повторения условий эксперимента, что повышает надежность эксперимента; варьирование условий эксперимента.

Ключевые слова: эксперимент; психологический эксперимент; формирующий эксперимент; условия эксперимента; надежность эксперимента; типы эксперимента.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2017